

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

מאמר זה הוא המשך
למאמר שהתפרסם
בשבוע שעבר

להשיב את הספרים

"כל הספרים הפרטיים שנמצאו בבית המדרש ובחדרי השיעורים, נמצאים על השולחן בכניסה לבית המדרש. כל אחד מתבקש לקחת את ספריו, ומה שישאר אחר סוף הזמן, יעבור לגניזה" הכריזה המודעה בפתח בית המדרש של ישיבת 'תורת אליעזר'.

רפאל זיגלר, שחיה להזדמנות הזו בכדי למצוא כמה כרכים שאבדו לו מהש"ס הקטן שלו, ניגש בזריזות לשולחן, והחל לחפש את ספריו. לאחר מספר דקות מצא רפאל את שלושת הגמרות הנחשדות, ובכא קמא, הוא הניחם בצד השולחן, בעודו מחפש אולי ימצא עוד ספר שאבד לו.

לפתע, הופיע חברו, משה ברוין והחל גם הוא לחפש בספרים, וכשראה את הגמרות המונחות בצד, אמר: "אה, הנה הגיטין שאיבדתי"

"לא, לא." אמר רפאל "אלו הגמרות שלי, הנחתי אותם בצד, אחרי שמצאתי אותן"

"איך אתה יודע שהן שלך?" הקשה משה "הרי לא רשום עליהם שם, ואין בהם סימן?"

"שאלה טובה" הסכים רפאל "אבל כמו שאני לא יודע - גם אתה לא יודע. בוא נחפש, אולי נמצא גמרא גיטין נוספת, וכך נפתור את הבעיה"

הם המשיכו לחפש, ולמרות שלא מצאו מסכת גיטין נוספת - מצאו מסכת קידושין נוספת. ועתה התעוררה השאלה איזו מהגמרות יטול רפאל, שהרי אחת מהן אינה שלו.

כשראו רפאל ומשה שאינם יודעים מה לעשות, התקשרו לדיין רבי גבריאל בירנבוים שליט"א כדי שיורה להם כדת מה לעשות בשתי השאלות.

הדיין רבי גבריאל בירנבוים שליט"א הקשיב לשאלתם, ואמר להם שבערב לאחר סדרי הישיבה יפנו אל ביתו ושם ימסור להם שיעור קצר בענין זה.

וכה היו דברי רבי גבריאל שליט"א: בעצם יש כאן שלוש שאלות שונות על כל שלושת הגמרות שרפאל מצא בערימת הספרים:

על מסכת בבא קמא, יש לדון האם מותר לרפאל לקחתה, כי הרי אין לה בה כל סימן, ומי אומר שהיא אינה שייכת לבחור אחר שאיבד אותה.

פסקי דינים

דיני שטרות - י"ז הרב חיים קאהן שליט"א

כתב ידו (ב')

כבר התבאר שטר בכתב יד המתחייב או חתימתו על שטר שנכתב מאדם אחר, מחייב חיובי ממון ולקנין^[1].

חתם על שטר שאינו יכול לקרוא

שטר שנכתב על ידי אחרים עם חתימת המתחייב (או עדים שחתמו בצויו^[2]), חייב החותם (או המצווה שיחתמו) בכל הכתוב בשטר, אפילו שנכתב בכתב או לשון שאינו ידוע לו, שכל הסומך על נאמנותם של אחרים גומר בדעתו להתחייב בכל מה שיאמר מי שהאמין בו בדומה למוסר שלש שהאמינו כשני עדים^[3], ומדייקים בו ואף למזים מלשונו לענין אחר שאינו נוגע לגוף הענין שלשמו נכתב השטר^[4].

יש שחילק ששטר שנכתב ע"י סופר שסמך על אמונתו דומה לשליש, אבל שטר שכתב המלוה עצמו ולא קראו לא היה בדעתו להתחייב בכל מה שיכתוב^[5], וכן יש שכתב שאם מביא עדים שקראו לפניו לא כמו שכתוב בשטר, התחייב על מה שאמר ולא על חתימתו^[6].

לדינא

ויש שכתבו שלסוברים (זו דעת רוב הפוסקים) ששליש אינו נאמן נגד עדים אף החותם מבלי לדעת מה כתוב בו לא גמר דעתו להתחייב בכל מה שכתב הסופר, ורק האמינו להכחיש אותו אם יאמר שלא צויה לכתוב כן^[7]. ויש שכתב שיש לומר שחתימת יד עדיף מנאמנת שלישי ולכן מהני לחייב אותו^[8], מאידך נאמן לטעון שהטעותו בסכום כגון שכתוב שחייב מאתיים והוא אומר שרק התחייב מנה, שהרי על כתב ידו נאמן לומר פרעתי ובמגו דפרעתי נאמן לומר אמתלא, ובכלל זה טענה שהיה חיוב בטעות^[9].

שטר קנין

יש שביאר שכל זה בשטר התחייבות אבל בשטר קנין שצריך

דעת המקנה אם חתם על השטר מבלי להבין שהשטר עושה את הקנין, השטר בטל^[10], אבל אם התכוון להקנות ולא הבין את הקנין שמוזכר בשטר כגון שלא ידע מהות קנין אגב, הקנין קיים שהרי רצה להקנות בשטר זה^[11].

החותם על חוזה ואינו מבין כל הכתוב בו, האם מתחייב בו

כתב ידו לגבות מלקוחות ויורשים

עדים שחתומים על

השטר מוציאים קול שלכן אם ללוה אין נכסים בני חורין יכול המלוה לגבות חובו מלקוחות, אולם מדינא שטר בלי עדים שנכתב בכתב ידו של הלוה או עם חתימתו אין לו קול, ולכן לא יכול המלוה לגבות מלקוחות שלא ידעו שהמוכר שיעבד את הקרקע^[12] או מירשים^[13].

בזמנינו

ברם כתבו אחרונים שבזמן הזה דינא דמלכותא דינא ואין קנין ושעבוד מבלי שירשום בספרי השלטונות

(טאבו) שגלוי לכל, וממילא אף אם לא היו עדים שמוציאים קול אין שום חשש הפסד לקונה שיוכל לבדוק אם הקרקע משועבד^[14].

חיוב שבועה בשטרות

אין נשבעים שבועה דאורייתא כגון מודה במקצת על טענה של שעבוד קרקעות^[15], לפיכך הבא לתבוע בשטר בעדים והודה הנתבע במקצת לא נשבע שבועה דאורייתא^[16], אבל התובע על פי כתב ידו, אפילו התקיים השטר) ומודה לו במקצת חייב שבועה דאורייתא^[17].

אם השיב שאינו כתב ידו, אזי אם לא התקיים השטר נשבע שבועת היסת, ואם יבאו עדים שזה כתב ידו, או התקיים השטר בב"ד הוחזק כפר^[18], ויש סוברים שלזה צריך שגם יאמר לא לוית^[19].

[1] גליון תס"ה [2] ראה הערה 3 מסי"א סעיף י"ג [3] סי' מ"ה סעיף ג', וסמ"ע שם ס"ה ש"ך ס"ק ה' ורמ"א סוסי"א ס"ח, ע"פ הרמב"ן מיוחסות על י"ז והיינו טעמא של נאמנות השליש, (וראה סי' נ"ו סעיף ב' ולהלן הערה 7), וע"ע בס"א סעיף י"ג ואה"ע סי' ס"ו סעיף י"ג, משר"ת הרשב"א חלק א' סי' תרנ"ט בחתימת עדים שקראו בפניו חייב כיון שקיבל על עצמו ושתק (ראה סמ"ע סי' ס"א ס"ק כ"ב וש"ך ס"ק י"ח, ונכנה"ג אה"ע שם הגב"ל "לכתב משו"ת רבינו בצלאל סי' כ"ה דאם חתם לכו"ע חייב בכל), וע"ע בשו"ת מהרי"א הלוי חלק ב' סי' צ'. [4] שו"ת חתם סופר חו"מ סי' ה' (השני), וע"ע שו"ת נוב"י חו"מ קמא סי' ל' סוף ס"ק י"ד, וחכמת שלמה על סי' ס"א סעיף י"ג. וראה ערוך השולחן סי' מ"ה סעי' ה' שבאופן שברור שרימו אותו אינו מחייב. [5] שו"ת מהרי"א עניניו סי' מ"ט הובא בדברי גאונים כלל ק"ב סי' כ'. [6] ערוך השולחן סי' מ"ה סעיף ה' שאם העידו שני עדים השטר פסול ובע"א ישבע בעל השטר להכחיש העד. [7] ישועות ישראל סי' מ"ה ס"ג שאמנם הרשב"א (ושני התשובות הם הרשב"א) סובר כן, ואינו כדעת רוב הפוסקים בס"י נ"ו, וע"ע בערך ש"י סי' מ"ה סעיף ג'. [8] ערך ש"י שם בסו"ד. [9] ערך ש"י סו"ס ס"ח. [10] שו"ת מהרי"א עניניו שם. [11] שו"ת מהר"ם ש"ק או"ח סי' רל"ב ד"ה אמנם, והאחרונים האריכו בזה. [12] ב"ב קע"ו א', סי' ס"ט סעיף ב', וע"ע סמ"ע ס"ק ה' גם מחשש קנוניא, והאריכו הפוסקים בזה ראה ש"ך ס"ק ו' נתי"מ ס"ק ג' וקצו"ח א'. [13] שם, וע"ע שם סעיף ה' פרטי הדין בירשעים ויתבאר להלן. [14] ראה ערך ש"י סי' ס' סעי' ט', שו"ת שאילת המשך ההעירות בעמוד ב'

שאלה: קיבלתי הלוואה של חמישים אלף דולר מחבירי, על מנת להחזירה בעשרה תשלומים של חמשת אלפים דולר. כבר עברו שני חודשים בהם הייתי צריך לשלם, אך המלוה לא התקשר לבקשת את התשלום.

פרעון הלוואה בתשלומים

האם אני חייב להתקשר אליו ולהזכיר לו את החוב (אני דחוק למעות עתה, וזה עוזר לי שהוא שכח כרגע מהחוב)? ואם איני צריך להזכיר לו, לכשיזכר יבוא מעצמו לתבוע את החוב, האם אצטרך לשלם לו את כל החוב כאחת, או שתישאר לי הזכות לשלם בעשרה תשלומים?

תשובה: האחרונים נחלקו אם יש חיוב ללווה לחזור אחר המלוה כשהגיע זמן הפרעון, כיון שפריעת בעל חוב היא מצוה (ח"מ סי' צ' סעי' טו). יש אומרים שהלווה חייב לפרוע גם אם אין המלוה תובעו (נתי"מ סי' קד ס"ב), אך הרבה פוסקים סוברים שכיון שלא תבעו אנו אומרים שויתר לו והרויח לו את זמן הפרעון (שו"ת שי למורא סי' לד, קצוה"ח סי' קד ס"ב, נחל יצחק סי' ט, ואמרי בינה דיני גביית חוב סי' ב. אמנם אם הלווה יודע שהמלוה שכח מההלוואה, צריך להזכירו, משום השבת אבידה).

והנה, באופן שהמלוה לא תבע, והלווה לא שילם, ועתה הגיע המלוה לתבוע חובו, והשאלה היא אם נשאר ללווה זכות לפרוע בתשלומים, או שחייב לפרוע כל חובו כאחת (שהרי פרעון בתשלומים היא טובה ללווה, ורעה למלוה, כמבואר בע"ז ד. שאדם התובע חוב מאוהבו, נפרע ממנו מעט מעט, אך משאנו נפרע ממנו בבת אחת, ומאיך נחלקו הפוסקים בסתם הלוואה אם יכול הלווה לפרעה בתשלום. ראה סי' עד סעי' ד ובנו"כ). אזי לפי השיטות שהלווה היה חייב לפרוע בזמנו, בוודאי שאין ללווה זכות לעכב את תשלום מלא החוב עתה, כיון שעשה שלא כדין בכך שלא פרע בזמנו (פתחי חושן הלוואה, פ"ג הע' כב. וכן מבואר להדיא בשי למורא שם). אך לפי הכרעת רוב האחרונים שהלווה לא היה צריך לשלם בזמנו, יש שכתב שהלווה לא איבד את זכותו לפרוע בתשלומים (שי למורא שם, הובא בקיצור בקצוה"ח סי' עג ס"ט, ובה"ר רעק"א סי' עד סעי' ד, אבל ראה מקצוע בתורה סי' עג ס"כ כב. וכתב עוד בשי למורא, שאם קבעו שבזמנים הראשונים ישלם סך מועט, ובפרעון האחרון ישלם סך גדול, בוודאי המלוה יכול לתבוע שישלם עתה את הסך הגדול, שלא הסכים להרויח זמן אלא לפרענות הקטנים שעבר זמנם).

אמנם, אם ברור שהמלוה לא מחל על זמני הפרעון שעברו, כגון שתבע אז, אך הלווה לא שילם, או שלא תבע מחמת שלא היה אז ללווה כסף לשלם (משום איסור 'לא יגוש', ראה סי' צ' סעי' ב), אזי ברור שהלווה צריך לשלם את כל החוב כאחת.

וכן נראה, שמעביד שלא שילם לשכירו כמה פעמים, כשכא הלה לתבועו חייב לשלם לו הכל כאחת, משום שהשכיר מעולם לא סיכם איתו שישלם לו בתשלומים, אלא שהוא חוב חדש בכל פעם (משפטים ישרים ח"ב סי' קצו, ופעמוני זהב סי' עג סעי' א).

ויש להדגיש, שאף במקום שמן הדין יש ללווה זכות לפרוע בתשלומים, אין ראוי שיהיה כפוי טובה למי שהטיב עמו והלווהו, ולכן ישתדל להתחשב בטובת המלוה, ולפרוע סכום גדול ככל שביכלתו.

גם אם נניח שמוותר לרפאל ליטול גמרא הנראית כשלו, יש לדון על מסכת גיטין, מי מהם יטול אותה, רפאל או משה.

ועל מסכת קידושין, יש לדון איזו מהגמרות יטול רפאל.

רבי גבריאל הרצה בפניהם את דברי המנחת יצחק (ח"ג סי' יז) שמחדש שאם מצא אבידה כמו זו שאבדה לו ואין לו בה סימנים, יש לו לחשוש שמא אין זו האבידה שלו, אך האבן ישראל (ח"ח סי' צו) והפתחי חושן (אבידה פ"ג ס"ח) חולקים עליו, ומסקנת הדברים שאין לחשוש שמא נאבדה לאיש אחר אבידה כזו [נכמבואר במאמר הקודם].

רבי גבריאל הוסיף ואמר, שישנה סברא נוספת, שמכוחה יהיה מותר למאבד לקחת את האבידה שמצא, למרות שיתכן שנאבדה אבידה כזו גם לאדם אחר. שהנה, בכל ספק ממון הדין הוא 'המוציא מחבירו עליו הראיה', שאם אחד מוחזק בממון, אע"פ שהוא מוחזק בו מספק, אינו חייב ליתנו לאדם אחר שטוען שזה שלו בלא ראיה (ב"ק מו: ועוד). ודנו הפוסקים האם מותר לתפוס לכתחילה כדי שיהיה 'מוחזק', וכך לא יוכלו להוציא מידו, או לא. והכרעת האחרונים היא שמותר לתפוס לכתחילה בכדי להיות מוחזק (ש"ך בתקפו כהן סי' קטו, נתי"מ סי' סד סק"ד, ובסי' עה בסופו בהוספות מכת"י וחזו"א ב"ב סי' ג סק"י. ובברכת שמואל ב"מ סי' כה, ובשיעורי הגר"ש רוזנבסקי ב"ב דף יט. אות טז הוסיפו, שזה דוקא אם יש לו ספק שמא החפץ כבר שייך לו. אך אם הספק שמא מותר לו לזכות בחפץ שודאי לא היה שלו, כאבידה שיש בה ספק יאוש, אסור לתפוס לכתחילה. וכחילוק זה מבואר גם במאירי נדרים ז).

ולאור מה שנתבאר, עולה כי מותר לרפאל לקחת לעצמו את מסכת בבא קמא, וגם אם יבוא אחר ויטען שמא היא שלו, יהיה רפאל כבר מוחזק, והמוציא מחבירו עליו הראיה.

והוא הדין לגבי מסכת קידושין, מותר לרפאל ליטול אחת מהגמרות הנמצאות, משום שעל כל אחת מהן יש ספק שמא זו היא הגמרא שלו (ויש להוסיף בזה היתר, על פי מה שכתב בשו"ת בית אפרים חו"מ סי' מט [הובא בפתחי תשובה סי' שנט סק"ג] שמוותר להחליף חפץ של חבירו בחפץ זהה משלו, באופן שמסתבר שאין הבעלים מקפיד בזה כיון שמקבל חפץ הדומה לשלו ממש [לדוגמה, מטבעות]).

ובנוגע לשאלה על מסכת גיטין, שרפאל ומשה שניהם אומרים שיתכן שהיא שלהם ואין להם סימן בה - השיב רבי גבריאל - שאם שניהם אינם מוחזקים בה וכל אחד טוען טענת שמא, בזה הדין הוא שיחלוק ביניהם, שיטלו גמרא זו וימכרוה לאחרים ויתחלקו בכסף, או שאחד משניהם יטלנה וישלם חצי משווי הגמרא לחבירו (שבאופן שאין אחד מוחזק בממון המוטל בספק, מודים חכמים לסומכוס שיחלוקו. ראה ב"מ ק. וב"ב לה. רמ"א סי' קלט ס"ד, שו"ע סי' ששה ס"ב וש"ך שם סק"ג, קצוה"ח סי' קלח סק"א, ונתי"מ שם סק"ג. אמנם ע"י קצוה"ח סי' ששה סק"א).

אמנם במקרה דידן, שרפאל כבר תפס את הגמרא (שהגביה אותה, ושם בצד השולחן) בטרם שהתעורר הספק, הדין הוא שהוא מוחזק, ומשה אינו יכול להוציא מידו מספק. אלא שאם משה היה מגיע לפני שרפאל תפס את הגמרא, והיה טוען ששמה היא שלו, ואח"כ תפס רפאל את הגמרא, היה הדין תלוי במחלוקת ראשונים אם מועילה תפיסה אחר דין 'חילוק' (לרמב"ן ב"מ ו. רק תפיסה ממוחזק אינה מועילה, אבל אם שניהם אינם מוחזקים והדין הוא שיחלוקו, אם קדם אחד ותפס משל חבירו מועילה תפיסתו ואין מוציאין ממנו. וכן פסק הש"ך בתקפו כהן סי' קכה, והתומים שם. אמנם בקונטרס הספיקות כלל ב' אות ח ביאר ב' דעות התוס' ב"ב ד"ה לפיכך, שחולקים על הרמב"ן, וסוברים שלאחר שנפסק הדין שיחלוקו ביניהם אין מועילה תפיסתו).

"לסיכום" אמר רבי גבריאל שליט"א "רפאל זכה בכל הגמרות שמצא, ומשה אינו יכול להוציאן מידו".

המשך ההערות מפסקי דינים

שלום מהדו"ת אה"ע סי' ע"א (בשטר כתובה) ושו"ת אגרות משה חלק ב' חו"מ סי' ס"ב ד"ה ובעצם, שכתבו שבזמנינו אין לטרוף מלקוחות אפילו בשטר החתום בעדים, ורק אם רשם החוב בטאבו לשעבד הקרקע יכול לטרוף. [15] ב"מ ד' ב', סי' פ"ח סעי' כ"ח. [16] סי' פ"ח שם וטע"מ ס"ק נ"א ב"ב ש"ך ס"ק מ"ט. [17] שם סעיף כ"ט, ולדעת המחבר אפילו אם כתב נאמנות למלוה אם יכחיש אותו נשבע שבועה דאורייתא, אבל הש"ך ס"ק נ"א וסי' ס"ט ס"ק ח' כתב שאם כתוב בו נאמנות ואינו יכול לכפור השטר הוא הילך ונשבע על השאר שבועת היסת. [18] סי' ס"ט שם ע"פ הטור סעיף ח', שלא כתב שטוען לא לויתו, וראה הערה הבאה. ובאופן הקיום נחלקו הפוסקים, ויבואר עוד בע"ה. [19] ראה ש"ך ס"ק י' שזה תלוי במחלוקת הפוסקים בריש סי' פ"ב בטוען מזויף אבל לא אומר לא לויתו והתקיים השטר אם הוחזק כפרו, ומפרש שגם כוונת המחבר בסי' ס"ט שכופר גם בהלוואה.